

IGNJAT ALOJZIJE BRLIĆ IZDAJE PALMOTIĆEVU KRISTIJADU

Pavao Pavličić

I

Palmotićeva je *Kristijada* imala u hrvatskoj književnosti pomalo hirovitu sudbinu. Ta se hirovitost počela pokazivati već u doba nastanka djela: autor je do toga epa — zapravo prijevoda, odnosno obradbe Vidina latinskog predloška — jako držao, ali nije dočekao da ga vidi u obliku knjige: djelo je tiskano u Rimu 1670., nakon pjesnikove smrti, a zalaganjem njegova brata Džora. Čini se da ni odjek nije bio onakav kakav je Palmotić očekivao, pa je moralo proći gotovo dva stoljeća dok je *Kristijada* iznova štampana: učinila je to Matica ilirska u Zagrebu 1852. Ali, Palmotić se u svijesti nove epohe etablirao prije svega kao pisac melodrama, dok su druga njegova djela ponajviše pala u zaborav, pa je tako bilo i s *Kristijadom*: njezin uspjeh u XIX. i XX. stoljeću — i broj spomena o njoj — nije bio ni izbliza onakav kakav bi autor mogao poželjeti za najambicioznije svoje djelo.

A ipak, ne može se kazati da nije bilo pokušaja popularizacije i aktualizacije *Kristijade*, premda je i uspjeh tih pokušaja bio dvojben. Doista, između prvog, rimskog izdanja i onoga zagrebačkog, sredinom XIX. stoljeća, pojavila se bila *Kristijada* još jednom: izdao ju je bio brodski trgovac i književnik-amater Ignjat Alojzije Brlić u Budimu 1835., u vlastitoj redakтури i o vlastitom trošku, a pod naslovom *Krstovka*. I, hirovitost sudbine toga teksta u toj je prilici također

pokazala svoje lice. Jer, Brlić se odlučio za razmjerno neobičan postupak dok je priređivao Palmotićeve spjeve: on ga je — po vlastitu mišljenju i prema vlastitim riječima — prilagodio novim vremenima i približio suvremenom čitatelju.

Ta se prilagodba sastoji ponajviše u dvama aspektima. Prvo, Brlić je one riječi koje su mu se činile odviše specifično dubrovačkima, ili opet zastarjelima, zamijenio drugima, za koje je mislio da su suvremenije i razumljivije devetnaestostoljetnoj publici, pri čemu on kao potencijalne čitatelje vidi »domorodce« u svim ilirskim pokrajinama¹. Drugo, on je promijenio i stih Palmotićeve spjeva: osmerce je pretvorio u deseterce.

I u jednome i u drugome postupao je prilično diskretno, kao da je nastojao intervenirati u leksiku samo ondje gdje je baš morao, i kao da se trudio mijenjati broj slogova u retku tako da se to što manje osjeti. Takve je svoje intencije naglasio i u predgovoru svome izdanju, o čemu će ovdje još biti riječi. Ipak, samo se po sebi razumije da intervencije — leksičke i metričke — nisu mogle ostati bez posljedica, nego su utjecale i na opći ton teksta, a dakako i na njegovu vrijednost.

Pa, ako je sam Brlić možda bio donekle i naivan kad je vjerovao da takvi aspekti kao stih i leksik nisu u djelu toga tipa važni (nego je važna poruka, filozofski, vjerski i nacionalni smisao), ocjenjivači njegova posla prije su bili skloni da mu zamjere ono što je učinio. Doista, njegov je posao doživljavao kritike još i prije nego što su se vidjeli rezultati, a pogotovo onda kad je djelo bilo već objavljeno, i onda kad se — sa stanovite distance — taj rad filološki ocjenjivao.

O zamjerkama u doba nastanka knjige izvješćuje sam Brlić u predgovoru svome izdanju. On kaže da je nailazio na dva tipa prigovora. Jedan sažima ovako: »Mlogi me kore s tim, shto nisam popravivshi pravopisanje, od rycsi do rycsi Palmotichevo dylo, drugi put na svytlo izdao«². Na tu primjedbu on odgovara ovako: »Ovima odgovaram, da vechi broj njih istih nebi hotyo knjigu shtit, shtono bo ne bi mogao razumyt nesamo mloge rycsi, da li iste csetveroredke«³. Drugi prigovor ide u drugu krajnost: »Drugi su pako, koji me kore, shto nisam, izbacivshi sve stare i neobicsne rycsi, svekoliko dylo sa svim poslavoncio i predrugojacsio«. Tim kritičarima Brlić uzvraća: »Ovima odgovor dajem, da k tomu niti vremena nit volje imam, jer da sam u takvom stanju volio bi

Klopstokovog Mesiu na ilirski jezik prevesti, nego li ilirsko dylo pod drugim licem i imenom dati shtono bi gryhota i sramota bila!«

Lako je razabrati da zamjerke i danas djeluju uvjerljivije od Brlićevih odgovora na te zamjerke. On je, očito, ostao na pola puta, pa niti je sačuvao Palmotićeve tekst, niti je načinio vlastitu preradbu. A na takav postupak njegovi suvremenici nisu bili navikli, niti su ga bili spravni načelno odobriti.

I doista, već ubrzo nakon što je knjiga počela živjeti svojim normalnim životom (a bila je omašna, i zacijelo se isticala među tada malobrojnim novijim edicijama na hrvatskome), javili su se kritički glasovi. Tako je, recimo, u travanjskim brojevima Danice za 1846. godinu izašao u dva nastavka napis o Palmotiću potpisan siglom –k. U drugoj se polovici teksta autor osvrnuo i na *Kristijadu*, pa ju je uzeo ovako hvaliti: »Al dan danas je delo ovo varlo redko, akoprem bi osobito zaslužilo, da se na novo izdade; jer se Christiada ne samo čistoćom i lepotom jezika odlikuje, tako da ju mnogi u tom obziru više od Gundulićeve Osmanide cene, nego je i sama stvar tako vešto izvedena, shodnimi prisposodobami nakitjena i pesničkim cvetjem urešena, da čoveka nehotice uzhitjuje i duha mu k nebu diže«. Tu se autor prisjetio i Brlićeva rada, pa ga je ovako ocijenio: »Imamo mi doduše i jedno izdanje ovoga dela, koje je g. 1835. o trošku g. A. I. Berlića u Budimu pod naslovom 'Kerstovka' na svet izašlo; nu g. izdatelj za ljubav Slavoncem, osobito pak prostomu puku, i reči i formu pesni tako je promenio, da se s maticom (originalom) nikako nemože uzporediti«⁵. Tako je ovaj autor ukratko, ali zato odlučno, presudio Brlićevu poslu.

Slično je postupio i Dragutin Boranić, premda s nešto više obazrivosti, kad je 1901. u »Nastavnom vjesniku« ukratko prikazao Brlićevo izdanje⁶. On je, naime, u svome nevelikom članku pažljivo opisao knjigu, opširnije se osvrnuo na Brlićeve načelne stavove i njegovu argumentaciju u predgovoru, a dao je i usporedni navod pet strofa iz Palmotićeve izvornika i iz Brlićeve preradbe, da bi se vidjelo kako cijela stvar u praksi izgleda. Boranić, očito, polazi od pretpostavke za koju drži da se i čitatelj s njome slaže, a ona glasi da je put što ga je Brlić izabrao načelno kriv, pa da zato ni rezultati ne mogu biti osobiti. Zato on i kaže: »Rado vjerujemo čestitome Brođaninu, da su ga pri njegovu poslu vodile najpoštenije nakane, ali posao mu je ipak izašao traljav«⁷. Ne navodeći za to nikakvih drugih dokaza osim već spomenutoga paralelnog citata, Boranić ovako zaključuje: »Tako je evo Brlić priredio drugo izdanje 'Hristijade'.

Da je ono za čitaoce, kojima ga je namijenio, moglo biti razumljivije od Palmotićeva originala, mislim, da se može priznati; ali je i to jasno da je Brlić stihove Palmotićeve nemilo nagrdio i oteo im sav pjesnički čar⁸. Nakon takve ocjene, gotovo da je i prirodno što se više nitko nije na Brlićevo izdanje osvrtao.

Onome pak tko se takvoga osvrta danas laća, ne može biti cilj da Boranićevu ocjenu revidira. Kao estetski sud, uostalom, ona zacijelo još i sad stoji, premda bi čovjek poželio nešto više argumentacije; ali, estetski sud tu i nije sporan. Zanimljivije je, možda, postaviti pitanje koje sebi nisu postavili ni Brlićevi kritički nastrojeni znanci prije nego što je djelo izašlo, ni njegovi suvremenici, koji su knjigu imali prilike pregledati, a ni kasniji ocjenjivač. To pitanje glasi: što zapravo stoji iza Brlićeva golemog posla? Radi li se tek o amaterskoj razbibrizi (u koju netko može uložiti velik trud i nemali novac), ili su Brlića motivirali i neki drugi, dublji i promišljeniji ciljevi? Ako jesu, koji su to ciljevi bili, kako ih je on vidio i zašto je upravo prema njima težio?

Danas se, dakle, najzanimljivijim čini pitanje što je Brlić zapravo htio postići priređujući *Kristijadu* upravo na onaj način na koji ju je priredio, kakve je načelne — poetičke — argumente pri tome imao, i kako se njima služio. Zato pažnju mora privući i njegov način rada: kako je pri preradbi postupao i zašto je postupao upravo tako; kako je osmerce pretakao u deseterce i koliko je principijelan u tome bio. Važno je napokon i pitanje kakvo je moglo biti značenje toga posla u ono doba, u sam osvit narodnoga preporoda, u vrijeme kad razne sfere hrvatske književnosti malo znaju jedne o drugima, i kad je nacionalnu povijest — pa tako i literarnu — potrebno najprije konstituirati, da bi se ona potom mogla upoznati.

Imajući sva ta pitanja na umu, ovdje ćemo pokušati prikazati Brlićev rad. Pri tome će nas manje zanimati jezični aspekt cijeloga posla, a više metrički. Jer, zamjena jednih izraza drugima mogla je imati — i zacijelo je najčešće doista i imala — sasvim praktične ciljeve, budući da je htjela povećati razumljivost teksta. Ali, zamjena jednoga stiha drugim, zamjena dobro poznatoga osmerca tek nešto malo poznatijim desetercem, morala je imati načelnu pozadinu. Iz takvih ćemo aspekata ovdje nastojati rekonstruirati Brlićevo shvaćanje vlastitoga posla, i književnosti uopće.

Na temelju onoga što je Brlić napisao u predgovoru, moglo bi se zaključiti kako je on računao da će s prilagodbom Palmotićeva epa — barem kad je o njegovoj metričkoj strani riječ — imati razmjerno lak posao. Doista, kao da je vjerovao kako mu treba da tekst jezično približi suvremenom čitatelju zapravo ide na ruku, jer će leksički zahvati sami po sebi donijeti veći broj slogova, točno onoliko koliko je potrebno za deseterac. A to je i logično, »buduch da Dubrovnicsani u svojima pysmama po talijanskom nacsinu, kada se dva samoglasna slova sastanu, jedno nymo ostane«, i još zato što je Palmotić u svome tekstu upotrebljavao »Ilircem neobicsne izreke; ki, ka, ko, mysto: koji, koja, koje, i opet: ma, tva sva, mysto moja, tvoja, svoja; ko mysto kako, i t. d.« Tako je priređivački rad — proizlazi iz predgovora — i sam proizveo neke metričke posljedice. Kaže Brlić: »Tako csinech nisam bio mlogo puta usilovan koju rycsu dodati, ostavivshi bo svima samoglasnikom svoj glas, i produljivshi ki, ka, ko, ma, tva, sva, ko, i ostala po nashemu izreku, nashao sam nemanje po svemu dylu deseteroslovne retke«⁹. Izlazilo bi, dakle, da su se deseterci gotovo sami nametnuli, a da je priređivač pri tome samo neznatno intervenirao.

I doista, tako se ponekad i dogodilo: bilo je dovoljno pročitati neki stih bez sinalefe ili siniceze, pa da se osmerci pretvore u korektne deseterce 4+6. Vidi se to već na početku spjeva, u prvoj strofi, gdje su Brlićeve intervencije doista minimalne; a i onda kad su nešto veće, svagda su diskretne. Ovako glasi prva strofa u Palmotića:

Višnji duše, kijem sva izhode,
ki čudesim vječnijem sivaš,
koji nebo, zemlju i vode
tvom kriposti napunjivaš¹⁰.

Ista strofa ovako zvuči kod Brlića:

Vishnji Dushe po kom sva izhode!
Csudesima koji vycsnjim sivash,
koji Nebo, zemlju, i sve vode
sa kripostju tvojom napunjivash.

Lako je zapaziti da, recimo, prvi stih, ako se čita bez sinereze u *kijem* i sinalefe između *sva* i *izhode*, zvuči kao sasvim uredan deseterac. Takvi su retci — može se nagađati — zacijelo i ponukali Brlića da se dade na svoj priređivački pothvat. A ipak, i iz navedenog se primjera jasno vidi kako njemu nije važan samo stih, nego još više neki principi njegove gradnje. Premda bi, tako, prvi redak mogao biti desetercem i bez intervencija, Brlić želi izbjeći i samu pomisao na »talijanski način«, pa zato umjesto dvojbenoga *kijem* — koje bi netko mogao čitati kao dva, a netko drugi kao jedan slog — stavlja *po kom*, kako bi onemogućio svaku zabunu. Isto su mu tako važna i jezična načela, te zato zaobilazi *vječnijem*, i stavlja *vyčnjim*. I, takvi su mu zahvati, kao što se vidi, bar u navedenom primjeru dobro pošli za rukom.

Ali, nije uvijek bilo tako. Sinalefâ, i uopće »talijanskoga načina«, nema u Palmotića onoliko koliko to Brlić tvrdi u svome predgovoru, te se zato priređivač često morao dobrotruditi da dobije potreban broj slogova. Pri tome se ispomagao na različite načine. Dobro se to vidi na početku posljednjega, XXIV. pjevanja. Ovako Palmotić:

Skup čestitijeh učenika
pripijevaše pjesan ovu,
i družina sva kolika
spravna slijedi rič njihovu.

Sred veselja nu takoga
stahu jošter u bojazni,
ne mogući srca svoga
istjerati strah isprazni.

I ne bivši još duh veti,
kako Isukrs reče njima,
razgorio njih pameti
krepcijem plamim nebeskima (...)

A ovako Brlić:

Skup csestitih boxjih ucsenikah
Pripravishe slavnu pysmu ovu,

I druxina ina svakolika
Naslyduje spravna rycs njihovu.

Al i u srid veselja takoga
Stahu joshter vele u bojazni,
Nemoguchi josh iz serdca svoga
Istryrati primljen strah izprazni.

I nebvshi joshtere duh sveti
kako Isus pry obecha njima,
razpalio njihove pameti
Plamenima krepkim nebeskima.

Iz ovih je strofa lijepo vidljivo kako je Brlić uz pomoć nekih vrlo jednostavnih postupaka pretvarao kraći stih u duži. Koristio je, na primjer duže oblike onih istih riječi koje je ima i Palmotić: gdje autor kaže *slidi*, on će reći *naslyduje*, gdje Palmotić piše *još*, Brlić će staviti *joštere*, gdje Dubrovčanin ima *plamim*, Brođanin piše *plamenima*. Onda, broj slogova Brlić je popunjavao i tako što je ubacivao veznike tamo gdje ih kod Palmotića nema, ili je koristio druge, dulje veznike, mijenjajući im k tome i mjesto. Dobar je primjer za to početak druge od ovdje citiranih strofa: Palmotić ima *sred veselja nu takvoga*, a Brlić *Al i usred veselja tavoga*: ako *ali* stoji umjesto *nu*, i je tu zato da popuni broj slogova. Napokon, vidljivo je iz našega primjera i da Brlić ubacuje parazitske riječi, koje nemaju druge svrhe nego da udovolje metričkoj shemi. Već u prvoj od ovdje navedenih strofa dodaje redaktor pridjev *boxjih*, tamo gdje je riječ o učenicima, pa potom *slavnu*, gdje je riječ o pjesmi, te napokon *ina*, tamo gdje je riječ o družini. Pri tome treba upisati Brliću u zaslugu što je redovito nastojao uzeti semantički što praznije riječi, da ne bi Palmotićeve tekstu pridodao neki novi smisao koji u izvorniku ne postoji.

Ipak, ni to nije mogao sasvim izbjeći, pa tako dolazimo na teren onih Brlićevih intervencija koje imaju dalekosežnije posljedice i izravnije zasijecaju u Palmotićevo autorstvo. Premda je inače nastojao sačuvati iz izvornika što više, Brlić je ponekad morao od toga načela odstupiti, pa tada njegovi zahvati postaju dvojbeni, i svakako su upravo oni najviše odvrtili suvremene i kasnije kritičare

od Brođaninova posla. Takav primjer upletanja priređivačeva u smisao teksta može se naći na samom kraju spjeva. Ondje Palmotić ovako pjeva:

Srećni puci uzmnožiti,
ki primaju vjeru novu,
krstjani se po svem sviti
s mnogom svojom srećom zovu.

Raste narod mili bogu
s novijem redom zlatnijeh vijeka,
ni mu vrha doći mogu
silne vlasti pakla prijeka.

A Brlić to ovako prerađuje:

Srećni puci vele uzmnokani
Koji vyru tu primaju novu,
Po svem svytu oni se kerstjani
S srećom svojom prem mnogome zovu.

Svuda raste narod mili Bogu,
S novim redom od zlatnoga vyka,
Niti sreću njeg premochi mogu
Silne vlasti svega pakla prika.

Najprije se zapaža da je Brlić iznevjerio Palmotićevu sintaksu. Dobro se to vidi u prvoj strofi, i to u trećem i četvrtom njezinu stihu, gdje je poredak ključnih riječi (*krstjani, sreća, svijet*) posve drugačiji nego u izvorniku.

Nadalje, Brlić je — kao i inače ponekad u spjevu — odstupio i od Palmotićevih rima, opet u prvoj od dviju navedenih strofa. Očito ga je zasmetalo ono Palmotićevo po *svem sviti*, s obzirom na to da on želi izbjeći ikavizam. Ovdje se pak ikavizam našao u rimi, pa je zato Brlić i sintaksu te strofe donekle promijenio, nastojeći naći novi srok. A ipak, ni ikavizme nije mogao posve izbjeći, pa mu se već u sljedećoj strofi — možda zato što nije našao pravoga ekvivalenta — javlja izraz *pakla prika*, premda bi trebalo »pryka«, što bi dopuštalo i »prijeka« i »preka«.

Na takve je slučajeve, uostalom, Brlić u predgovoru lojalno upozorio, jer kaže: »Na mlogo mystah pako, ili sam morao sbog slicsnorycsja, ili bash i hotio mloge starinske rycsi zaderxati, da se malo po malo obiknemo i starija i novija Dubrovnicska dyla razumyvati, i shtiti (u Dubovniku bo se veliko blago od ilirskih umotvorstvah nahodi)«¹¹. Ako znamo da je *sličnoričje* rima, razabrat ćemo da Brlić naglašava kako je ponegdje ipak zadržao i oblik koji mu se ne sviđa, i to baš zbog sroka. Ipak, sačuvao je i nekakvu odstupnicu, jer tvrdi kako je takve oblike ponegdje ostavio zato da se čitatelji naviknu na njih, pa se tako ne može znati gdje nije mogao naći bolju rimu, a gdje to nije htio.

Najgore je ipak to što je Brlić ponegdje — što svjesno a što nesvjesno — dirao i u smisao Palmotićeva teksta. I to se iz ovih naših strofa dobro vidi. Manja je nevolja što on nije dobro razumio što Palmotiću znači riječi *uzmnožiti* (znači mu nešto kao »plemeniti«, ili »izabrani«, a Brlić drži da je to isto što i mnogobrojni), a veća je u tome što je ponekad — radi broja slogova, ili zbog drugih razloga — pridodao i ponešto za što ne možemo biti sigurni da bi i Palmotić potpisao. Npr. u drugoj od ovdje navedenih kitica javlja se znana dubrovačka formulacija *doći vrha*, što znači otprilike »stati na kraj«, »pobijediti«, »prevladati«, ili slično, pri čemu se tvrdi kako tome izabranom, božjem narodu ni same paklene sile ne mogu *doći vrha*, tj. nauditi. Brlić pak kaže kako sreću toga naroda ne mogu prevladati ni paklene sile, a to je, dakako, nešto posve drugo: Palmotić govori o vječnom trajanju kršćanstva, a Brlić ponavlja motiv sreće kršćana iz prethodne strofe. Brođanin se tu prilično udaljio od Dubrovčanina.

Takvih je mjesta moguće naći u Brlićevu tekstu dosta. A to je i razumljivo i sasvim očekivano: odlučivši se onako »predrugogačiti« Palmotićev ep kako je na kraju i učinio, nije ni mogao a da se ne susretne sa svakovrsnim poteškoćama, pa i da pred nekima od njih sasvim ne poklekne. Pokazalo se, ukratko, da nipošto nije bio u pravu ako je na početku posla mislio kako će sve teći glatko.

Ali, nema, zapravo, ni dokaza da je on to doista mislio. Tvrdnje o svojim minimalnim intervencijama on je iznio u predgovoru, a dobro je poznato da se predgovor piše na kraju, tek onda kad je posao već obavljen. Da je upravo tako bilo i u Brlićevu slučaju, postoje i sasvim izravni dokazi: on o svome redaktorskom poslu govori u tom predgovoru u prošlom vremenu (što se vidi i iz navoda koje ovdje donosim), a osim toga, on već na tom mjestu ispravlja neke tiskarske pogreške što se u tekstu spjeva javljaju. Po tome je očito da

Brlićeve tvrdnje o malim zahvatima nisu posljedica poleta čovjeka koji se tek latio posla, pa još ne zna što ga čeka, nego je njemu zbog nečega osobito stalo do toga da se vjeruje kako nije mnogo intervenirao u Palmotićeve tekst. Sam je, dakako, bio vrlo svjestan da se naradio, i da je postupao pomno i po nekim načelima. Zašto on, dakle, želi da čitatelj misli kako je riječ o sitnici? Na to bi pitanje trebala odgovoriti sljedeća faza naše analize.

3

Brlić je svome poslu pristupio pomnivo i, slobodno se može reći, s velikim respektom prema izvorniku. Bio je zato svjestan odgovornosti zahvata kojega se laća. To je, uostalom, i eksplicitno formulirao, kad je napisao u predgovoru: »Ovu sam promynu u redaktorstvu s velikim strahom ucsinio, jerbo nam svaka starina mora bit svetinja, pod kojimmudrago licem bila«¹². Uviđao je, dakle, vrijednost svakoga izvornog teksta, pa i Palmotićeve; a ako se odlučio da u njemu ipak intervenira, onda je očito mislio kako intervencije nisu takve da bi mogle narušiti status originala. Uostalom, toliki posao koliki je on obavio i ne može se učiniti olako: riječ je tu o omašnu spjevu, o tisućama stihova, pa kad netko sve to podvrgne redakturi, onda mora imati jake razloge za sve što na tom putu poduzme.

Respekt prema izvorniku Brlić je, uostalom, pokazao i na druge načine. Potrudio se, recimo, da svako od Palmotićevih pjevanja providi po jednom uvodnom strofom, u kurzivu, gdje se sažima kratki sadržaj pjevanja koje slijedi. Ovako ta strofa zvuči prije prvoga pjevanja:

Uscenike Isus odabira.–
Smert i uskrs kazuje napryda,–
Kralj pakleni sav pakao natyra
Isukrsta da umorit gleda.

O tom postupku Brlić kaže: »Kratak uzderxaj iliti nadglavje k svakomu pyvanju, ja sam nadodao, u komu se na kratko ukazuje, shto csitavo pyvanje u sebi uzderxaje, i to u istoj versti redakah kako je svekoliko dylo izpyvano i napisano«. Ovdje, a i drugdje, on strofu zove *vrstom*, a stih retkom, pa smatra za potrebno istaknuti kako se poslužio istim metričkim sredstvima koja je rabio

i Palmotić. Očito je držao kako će time učiniti tekst pristupačnijim čitatelju, i još ga više ukrasiti.

I na druge je načine on iskazao poštovanje prema originalu. Najvažniji od tih načina svakako je činjenica da je strogo poštovao količinu teksta. Zato njegova obrada ima točno isti broj stihova i strofa kao i Palmotićev izvornik, a u podjeli materijala po stihovima i u rasporedu rečenica on također striktno slijedi original, osim ondje gdje baš nikako ne može izbjeći odstupanje, kao u primjerima što smo ih prije ogledali. I to je načelo on eksplicitno formulirao, rekavši: »U ostalom sam se vurno Palmoticha derxao, jer ovo jest njegovo dylo, i xelim i hochu da njegovo i ostane«¹³.

Pitanje je, međutim, što Brlić zapravo drži djelom, koje aspekte teksta, ako se — uza sav respekt prema izvorniku — odlučio dirnuti u neke bitne njegove crte. Reklo bi se po svemu da je priređivaču bitan prije svega sadržaj, da on u njemu vidi onaj sloj teksta u kojem i leži autorstvo, dok mu se stil i stih čine kao obilježja koja je dopušteno i mijenjati. Na taj zaključak navodi ova rečenica iz predgovora: »Moravshi sve zaderxat shto je Palmotich upisao, da se nebi prinuxden nashao koju rych sa svim izostaviti, usudio sam se mysto Palmotichevih osmoslovnih, deseteroslovne redke graditi«¹⁴. Očito je, dakle, kako Brlić smatra izostavljanje mnogo većim grijehom od dodavanja; a kad već mora djelo jezično prilagoditi, onda — reklo bi se — logično odlučuje uzeti duži stih, kad u njemu ima više mjesta nego u kraćem, pa se i promjene mogu bezbolnije provesti, naime tako da se ništa Palmotićevo ne izostavi.

Je li to, međutim, dovoljan razlog? Smije li priređivač dirati u tekst onako kako je njemu samom komotnije i lakše? Te je dileme očito bio i Brlić svjestan, ali mu se činilo da bira manje od dva zla kad je promijenio stih za ljubav jasnoće i razumljivosti. Jer, ključno pitanje koje se u vezi s njegovim radom postavlja treba da glasi ovako: zašto je on osmerac, koji je razmjerno dobro poznat njegovu potencijalnom čitatelju, zamijenio desetercem, koji jedva da je tom čitatelju išta bliži? I, je li bio svjestan da je time izvršio vrlo korjenit i dalekosežan zahvat?

Brlić, naime, očito nema ništa načelno protiv osmerca, niti je veliki zagovornik deseterca kao signala naškosti teksta i njegove bliskosti puku; barem ništa slično eksplicitno ne kaže. Upravo obratno: tamo gdje hvali Palmotića, te tvrdi kako je Dubrovčaninova prerada Vidina izvornika tako dobra da čovjek, kad ne bi znao tko je svoj tekst napisao prije, »ne bi mogo poznat, je li Vida od Palmoticha, ili je Palmotich od Vide prepisao«¹⁵, on o stihu kaže i ovo: »Sverhu

toga je Palmotich svoj prevod u XXIV pyvanja razdylio, i u sloxne, i ilirskom jeziku prirodjene redke sloxio«¹⁶. Brlić, dakle, priznaje Palmotićeve stihovima estetičnost (*sloxne*), a priznaje im i ukorijenjenost u hrvatskom jeziku (*ilirskom jeziku prirodjene*), te tako i nema načelnog razloga da sâm od takvih redaka odustane. Ukratko, na to se on — kao što je iz prije citiranih mjesta vidljivo — odlučio iz praktičnih, a ne iz načelnih razloga.

Još više, on se zbog te promjene donekle i ispričava, jer kaže da je umjesto osmeraca uzeo »deseteroslovne redke praviti, koji se svejedno kao i osmoslovni za vitexka spyvanja nashemu jeziku pristojе, i obicsni su«¹⁷. Po toj formulaciji, reklo bi se kako on misli da su osmerci čak i bolji od deseteraca za epsku pjesmu, ali se, eto, ponekad mogu upotrijebiti i deseterci, jer ni oni nisu posve neuobičajeni. Pozadina je promjene stiha, dakle, posve tehnička, pa to Brlić i kaže, i to ovako: »Ali promishljajuch, da se ovo dylo, osim Dubrovnika, u nijednom Ilirskom pridylu, pod svojom istocsnom prilikom nebi dopalo, usudio sam se ove promyne ucsiniti; ako sam u tomu pogryshio, a ono: moj gryh! Zato vas lypo molim dragi moji Domorodci! da mi oprostite, nije bo iz pakosti, nego s najposhtenijim hotenyem i nakanjenjem ucsinjeno«¹⁸. Izvorni je stih, dakle, žrtvovan jezičnoj razumljivosti teksta.

Ukratko, po svemu je očito da Brlić nije nikakav načelni zagovornik deseterca, nego tom stihu pribjegava od nevolje. Upotreba toga stiha više je u službi jezičnih intervencija, ona ima zadaću da tim intervencijama načini mjesta, a nije posljedica želje da se dobije upravo deseterac. Time se možda može objasniti i okolnost da Brlićevi deseterci, koliko god da su okretno i korektno građeni, ne inzistiraju na svome guslarskom karakteru: u njima se, na primjer, ne poštuje kvantitativna klauzula (po kojoj deveti slog nije naglašen, a ako je naglašen, onda je dug): i u ovdje navedenim stihovima ima nekoliko primjera s kratkim devetim slogom. Brlić, dakle, rabi deseterac na sličan način na koji to čine njegovi suvremenici, preporoditelji, onda kad taj stih uzmu za neku vrstu svoga zaštitnog znaka, i kad od njega stanu graditi i sonete i druge tradicionalne evropske oblike: nije toliko važno da budu prisutna sva obilježja toga stiha, važan je neki njegov opći ton. Razlika je samo u tome što preporoditelji daju desetercu zadaću emblema, a njegovoj upotrebi načelan karakter, dok kod Brlića sve to izostaje, pa on taj stih rabi zato što je poznat i tradicionalan.

Dapače, on kao da bi najviše volio da njegova uporaba deseterca prođe nezapaženo, ne samo zato što je mijenjajući stih dirnuo u original, nego i iz drugih razloga. Karakteristično je, na primjer, da on u svome predgovoru — koji se bavi različitim pitanjima, od Palmotićeve i Vidine biografije, pa do tiskarskih pogrešaka u tekstu što slijedi — nigdje ne daje osvrt ne deseterac, na njegovo podrijetlo i na principe po kojima ga sâm gradi. On kao da bi htio da se misli kako mu je deseterac sam došao pod pero, kako su takvi stihovi nastali spontano: čim je on — kao što i u predgovoru kaže — stao Palmotićeve retke čitati bez sinalefa i ostalih konvencija koje spadaju u »talijanski način«, i čim je promijenio one jazične osobine koje su karakteristične za Dubrovnik, nastali su deseterci. Tu kao da i nije bilo nikakve njegove osobite namjere i truda.

I, tako nam se sâm od sebe nameće i odgovor na pitanje zašto je Brlić toliko inzistirao na toj lakoći, spontanosti i nenamjernosti, zašto je smatrao da i u predgovoru mora istaknuti kako su se deseterci sami od sebe nametnuli. On se, naime, pribojava reakcija na svoje zahvate u original (pribojava se, kao što se poslije pokazalo, s punim pravom), pa zato želi da se ti zahvati doimaju što manjima, što beznačajnijima. On ih po svaku cijenu želi svesti tek na neke male jezične korekcije, dok sve ostalo — a osobito promjenu stiha — želi prikazati kao nešto što se dogodilo gotovo usput, i što nema nikakve osobite težine.

U tom pogledu ima prvorazrednu važnost ona njegova formulacija o podjednakoj čestoti deseterca i osmerca u našim epskim sastavcima, i o srođenosti osmerca s »ilirskim« jezikom. Po tome bi, naime, izlazilo da stih proishodi izravno iz jezika, da jezik — gotovo bi se kazalo — sam od sebe proizvodi stihove. A ako su deseterac i osmerac podjednako česti, onda ih je u podjednakoj mjeri jezik proizveo, i onda su oni ravnopravni. Onda su, zapravo, međusobno zamjenljivi, i onda u takvoj zamjeni nema nikakva velikog grijeha.

A to nije važno samo kao Brličevo opravdanje vlastitoga posla, nego i kao načelni stav. Taj se stav lako može dovesti u vezu s romantičarskim gledanjem na književnost, točnije, s ranoromantičarskim, s onom fazom toga pokreta kad se općenito vjerovalo u teoriju o narodnom duhu i o tome kako su emanacije toga duha najbolje sačuvane upravo u jezičnim kreacijama. Taj se duh, dakle, kondenzira u jeziku, a jezik onda proizvodi stihove, oblike i sve ostale književne forme. O tome se, uostalom, Brlić i posve neposredno izjasnio u predgovoru. On kaže kako je svjestan da je o *Kristijadi* bilo i nepovoljnih mišljenja, ali »opet

sam za ljubav starini, lypoti, i bogatstvu nashega krasnoga jezika svesrdno xelio, i nastojao da se preutishti, shtono mi evo, s Boxjom pomochju, za rukom izigje«¹⁹. Zanimljivo je tu dvoje: prvo, da i u tom ulomku Brlić svoj rad naziva pretiskom, što znači kako drži da se prerada ne udaljuje bitno od originala. Drugo, da sve to čini »za ljubav« jeziku, a opet upravo u jeziku najviše intervenira, pa i stih mijenja upravo radi jezika. Zato bi na sljedećem koraku trebalo podvrgnuti ogledavanju njegove načelne stavove i upitati se koliko su oni tipični za sredinu kojoj je Brlić uputio svoje djelo.

4

Na onom mjestu u predgovoru gdje se unaprijed ispričava zbog zahvata što ih je učinio u Palmotićevu tekstu, Brlić ima ovakvu rečenicu: »Da pako nemislite, da je moja ucsinjena promyna velika, i dylu shkodljiva, evo stavljam nekoliko redakah za ogled, kako je Vida latinski, a kako Palmotich ilirski pisao«²⁰. Tu on navodi nešto Vidinih heksametara s početka spjeva, a odmah zatim osam Palmotićeviskih kitica, i taj navod dalje ne komentira. Ali, svrha je toga citata više nego očita: on bi trebao pokazati kako Brlić nije u Palmotićevu tekstu mijenjao više, nego čak i manje nego što je sam Palmotić mijenjao u Vidinu tekstu. Očito je da Brlić smatra kako je time svoj posao uvjerljivo opravdao, pa koliko god da se u predgovoru još nekoliko puta navraća na ispriku zbog zadiranja u staro i slavno djelo (ta sam mjesta ovdje uglavnom sva naveo), vidi se da taj navod spada među najjače argumente koji priređivaču uopće stoje na raspolaganju.

Ali, time je Brlić jasno pokazao i kakvo je njegovo shvaćanje književne povijesti, odnosno odnosa sadašnjega vremena prema tekstovima prošlih epoha, i načina na koji takvi tekstovi žive u suvremenosti. Jednostavno rečeno, on je zapravo preuzeo onu koncepciju koja je vladala u Palmotićevo doba, i koja se u sedamnaestom stoljeću držala posve utemeljenom i jedino racionalnom. Ta je koncepcija podrazumijevala da se tuđi tekst — osobito ako je nastao na stranom jeziku, ili ako potječe iz nešto starijega vremena — smije prerađivati, prilagođavati novim potrebama i uopće, umjetnički redigirati. Brlić je, dakle — bez obzira na to koliko je sam doista u tu koncepciju vjerovao — upravo nju uzeo kao dokaz legitimnosti vlastitoga posla.

I, u tome leži razlog što ga ni njegovi suvremenici, a ni kasniji prosuditelji, nisu prihvatili, niti su povoljno ocijenili njegov trud. Jer, u devetnaestom je stoljeću na snazi sasvim drugačije shvaćanje književne komunikacije. Tekst je, naime, autorsko djelo, i upravo zato što je autorsko djelo — zato što je proizvod pojedinačnoga kreativnog napora — on je suveren i zaštićen konvencijama. U takvo se djelo ne smije dirati, a pogotovo se u njemu ne smije ništa bitno mijenjati, bez obzira na to kakve su potrebe novoga vremena. Ni onda kad to djelo ne razumije, novo ga vrijeme ne smije prilagođavati svojim potrebama.

U situaciji u kojoj se nalazio Brlić, međutim, upravo je ona starija koncepcija bila pogodnija. Situacija je to dobrohotnoga amatera, ali još više kulturtregera koji svome čitateljstvu želi otkriti bogatstva domaćega jezika i domaće književnosti što je ostala prekrivena prašinom zaborava. U takvim prilikama, nije praktično shvatiti tekstove iz starijih vremena kao proizvode pojedinačnih autorskih talenata; bolje ih je uzeti kao produkte nekoga entiteta višega ranga: kao produkte naroda, ili epohe, ili kulturne sredine, ili jezika. Taj je entitet za Brlića, očito, narod i njegovi *umotvori*, kako je na jednom mjestu u predgovoru i rekao. A s obzirom na to da on upravo s tim entitetom želi uspostaviti komunikaciju, logično drži kako je dopušteno obaviti zahvate koji će toj komunikaciji pridonijeti. Jednostavnije rečeno, Brlić vidi svoj posao kao posao samozatajna posrednika, koji će suvremenom čitatelju omogućiti da doživi Palmotićevo djelo. On sebe, reklo bi se, shvaća kao restauratora: baš kao što restaurator obnavlja na slici boje, i čisti je od nanosa vremena, kako bi slika mogla uopće postati vidljiva, tako i on uklanja iz Palmotićeva djela sve ono što zastire njegov smisao, oživljava njegove boje, da bi ono postalo razumljivo novom čitatelju.

Temeljni kriterij za njega, dakle, nije povijesni trenutak u kojem je djelo nastalo, nego sadašnje vrijeme. Da bi uopće postojao kao dio naše kulture, književni sastavak mora biti čitan, mora komunicirati s recipijentima; a u ime toga cilja dopušteno je — dakako, s mjerom — intervenirati i u sam tekst toga sastavka. Bez toga, on će ostati samo spomenik, samo blago koje — budući da je daleko od očiju onih kojima bi moglo poslužiti — ne obavlja svoju funkciju i ostaje mrtvo.

I, upravo se po tome Brlić razlikuje od svojih suvremenika, preporoditelja. Oni, naime, kao da su se — bar kad je o većini tekstova iz starije hrvatske književnosti riječ — odlučili više za ideju spomenika nego za ideju živoga teksta.

Vraz je to njihovo mišljenje i eksplicitno formulirao. U svome eseju *O Dubrovčanima*²¹, on nastoji dokazati kako dubrovački pjesnici ne mogu novovjekom autoru biti uzorom, naprosto zato što je na Dubrovčane više utjecala suvremena talijanska literatura, nego njihova vlastita narodna književnost. Pa koliko god da je to ipak bilo tek osobno Vrazovo mišljenje, ipak su ga dijelili i mnogi drugi autori. Za njih je, ukratko, ono što su pisali Dubrovčani bilo tek dokaz starosti i vrijednosti naše kulture, ali ne i živa umjetnost.

Upravo zato, njima nije ni na kraj pameti da bi u tim starim tekstovima trebalo intervenirati, s namjerom da ih se privede suvremenoj recepciji: ako su djela starih pisaca ionako tek spomenici, onda od toga i ne može biti književne ili nacionalne koristi. Još više: bolje je sačuvati njihov izvorni oblik, jer on svjedoči o starosti tih djela; a upravo je starost i izvornost hrvatske kulture trebalo tada dokazivati onima koji su nastojali spriječiti nacionalno buđenje. Intervencija u stare umjetnine dopuštala se samo u izuzetnim slučajevima, kakav je Mažuranićev dopjev Gundulićeva *Osmana*. Procijenivši da se tu ne radi o spomeniku, nego o živom djelu, preproditelji su Mažuranićevu dopunu oduševljeno prihvatili, kao što su prihvatili i njegovo oslanjanje na Gundulića u *Smrti Smail-age Čengića*.

Kod Brlića je drugačije: njegova procjena o tome što je živo djelo ne podudara se posve s procjenom kakva je vidljiva u spomenutom Vrazovu članku. Još više, ni njegova procjena o tome što je književnost uopće ne podudara se s Vrazovom. Jer, kad Vraz iskazuje rezervu prema Dubrovčanima, ta je rezerva još uvijek zasnovana na estetskom sudu, i na cjelovitu shvaćanju literature koje iza toga suda stoji; to shvaćanje, opet, vidi književnost prije svega kao estetski fenomen. Brlić, nasuprot tome, još mnogo drži do prosvjetiteljske funkcije književnih tekstova, i uopće, do takvog njihova djelovanja među pukom koje će podići opću kulturnu razinu. Zato, uostalom, i dolazi do nesporazuma između njega i anonimnog ocjenjivača njegova posla u »Danici«: taj je ocjenjivač — koliko god možda i sam vidi Palmotićevo opus prije svega kao spomenik — ipak svjestan važnosti estetske dimenzije toga opusa, i činjenice da se zahvatima u jezik i stil ta vrijednost narušava. Brlić je pak — imajući na umu prije svega društveni učinak djela — spreman donekle i zažmiriti na specifično literarne kvalitete teksta kojim se bavi, a neke od tih kvaliteta možda — kao čovjek koga zanima prije svega jezik — nije kadar ni uočiti.

U Brlića su se, ukratko, pomiješali tragovi različitih shvaćanja literature i njezine društvene funkcije. U jednu je ruku vidljivo da se on oslanja na koncepciju književnog teksta kakva je vladala u Palmotičevo vrijeme, jer vjeruje da je takav tekst javno dobro u kojem se u ime nekih viših ciljeva smije intervenirati. U drugu ruku, Brlić je — upravo po shvaćanju tih viših ciljeva — oslonjen na prosvjetiteljstvo, jer drži kako je glavna funkcija teksta da otvori prostom puku vidik na blaga vlastite nacionalne kulture i povijesti, podižući tako njegovu obrazovnu razinu. I jedno i drugo je, dakako, uglavnom neprihvatljivo sa stajališta zagrebačkoga kruga preporoditelja: Brličevo anakrono shvaćanje teksta nije im blisko zbog toga što odudara od njihovih načelnih stajališta; Brođaninovo poimanje društvene uloge literature nije im blisko zbog vlastita im romantičarskog senzibiliteta.

Ukratko, slabi su bili izgledi da Brličeva koncepcija naiđe na odobravanje suvremenika, a nije joj bio suđen ni jako dug život: moglo bi se kazati da gotovo nitko poslije nije krenuo Brličevim putem. Ovo možda i zato što su se ubrzo nakon njegova pokušaja stari pisci počeli izdavati sustavno i po kriterijima tadašnje filologije, pa tako za pothvate poput Brličeva više i nije bilo mjesta. Tek što je priređivač Palmotičevih djela u SPH, Armin Pavić, u svome predgovoru uzgred — i gotovo neutralno — spomenuo i Brličevo izdanje²².

A ipak, ne bi se moglo reći da je njegov put zauvijek napušten, kao što ne možemo reći ni to da je danas sasvim mrtva ona temeljna ideja na koju se i on oslanjao, ideja o tome da ponegdje smijemo intervenirati kako bismo književna djela starijih epoha učinili dostupnima novome čitatelju. Vidimo, naime, da je ta ideja u novije doba opet dobila u nas svoju realizaciju. Učinjeno je to, doduše, mnogo opreznije, sustavnije, dosljednije, a i s više kompetencije nego što je kod Brlića bio slučaj, ali je učinjeno: djela Marulićeva, Hektorovićeve i Zoranićeva prevedena su na suvremeni hrvatski jezik i objavljena uz paralelni tekst izvornika i prikladne komentare; autor je Marko Grčić²³. Ovdje se, dakle, ne radi o poslu koji bi htio biti zamjena za izvornik, nego tek pomagalo u razumijevanju toga izvornika. A ipak, učinjen je i tu korak kojim se suvremenom čitatelju omogućuje da originalu priđe na brži i jednostavniji način. O korisnosti takva posla mislim da ne treba dvojiti.

Ali, isto tako ne treba dvojiti ni o tome da je Brlić — u okvirima svojih mogućnosti, i u koordinatama svojega vremena — zapravo imao na umu nešto posve slično.

Ako se uzme u obzir kako je malo hrvatskih knjiga u tridesetim godinama XIX. stoljeća bilo, i kako se teško postizalo da poneka ipak izađe, Brlićevu se izdanje nipošto ne može proglasiti beznačajnim. Knjigu je on objavio o vlastitom trošku i tako dao hrvatskom čitatelju onoga vremena mogućnost da se — barem iz druge ruke — upozna s važnim dijelom baštine. Pa, koliko god da tih čitatelja nije bilo mnogo (priređivač se u predgovoru žali kako nije uspio skupiti ni stotinu predbrojnika, pa umjesto njihova popisa donosi Kristovu sliku)²⁴, ipak je Brlićev rad izvršio nekakvu kulturnu misiju.

Izvršio ju je već kao izdanje, kao tiskani svezak. Radi se, naime, doista o omašnoj knjizi. Format joj je standardni osminski (12 x 20), i sadrži 12 stranica Brlićeva predgovora, pa 21 stranicu latinskoga prologa preuzetog iz rimskog izdanja *Kristijade*, a onda 555 stranica teksta spjeva. Slijedi nakon toga rječnik (od str. 556 do 633, dakle gotovo osamdeset stranica), u kojem su tumačenja na hrvatskom, njemačkom i latinskom, a Brlić ga naslovljava *Znamenovanje rychi*. Naslov je knjige — po starim običajima — opsežan i pompozan, a glasi: KERSTOVKA ILITI XIVOT I DYLA GOSPODINA NASHEGA ISUKERSTA U DVADESET CSETIRI PYVANJA PO JONU PALMOTICHU, VLASTELINU DUBROVACSKOMU, A SADA NA OBCHENIJI ILIRSKI IZGOVOR PREVEDENA I DRUGI PUT NA SVYTLOST DANA IGNACIOM AL. BERLICHEM, BRODJANINOM. Tome je dodano još i mjesto izdanja: *U Budimu, sa slovih Ivana Gyriana i Martina Bagóa*, 1835. Vrijedi se načas zadržati na naslovu izdanja i na rječniku.

Da bi naslov mogao biti sporan, osjetio je i sam Brlić, pa se potrudio da u predgovoru otkloni moguće prigovore. Ovako on kaže: »Shto sam nazvao knjigu Kerstovka; vele da je to xenski spol od *Kerst*, i ovoj knjigi nepristojan nadpis. — Na ovo odgovaram: da se pod imenom *Kerstovka* ne xena, nego pysma razumie, to jest: pysma od kersta, iliti *Kerstopojka*. Shto bi bolje bilo da sam joj nadio ime Kerstovacska? ovako bo ju xele neki da bude kershtena. — Christiade kao shto Palmotich veli, nisam htio zaderxat, rych bo je gercska, i sa svim spodobna nashoj rycsi kerstovka. — U ostalom stoji takia ozdol: iliti: *xivot i dyla Isukrstova*, iz ovoga dakle moxe svatko obshirno poznat shto knjiga u sebi zaderxaje, sa svim shto mu se ime *Kerstovka* nedopada«²⁵.

Taj Brlićev zahvat u naslov lijepo pokazuje kako je daleko išla njegova težnja da prilagodi stari tekst novim vremenima i novim potrebama. Još više od toga: neće biti da se on bojao da njegov čitatelj neće razumjeti i izvorni naslov, nego mu je prije bilo stalo do toga da i uz pomoć toga naslova afirmira neka jezična načela do kojih je sam mnogo držao. A ipak, ni u tome nije bio posve dosljedan: u podnaslovu kaže da je ta *Krstovka* djelo *vlastelina dubrovačkoga*, premda inače u predgovoru uvijek veli *dubrovnički* i *Dubrovničanin*. Mora biti da je i tu proradilo ono načelo što ga je Brlić na jednom mjestu afirmirao, kad je obrazlagao zašto ponegdje ipak ostavlja stare i manje poznate riječi: zato da ih novovjeki čitatelji pomalo nauče i na njih se naviknu.

Njega, naime, i jesu najviše zanimala jezična pitanja, pa je u našoj kulturi ostao zapamćen ponajviše kao pisac jedne gramatike, te kao memoarist i pisac povijesno važnih pisama sinu Andriji Torkvatu²⁶. I doista, u ovom je izdanju taj njegov jezični interes dobro vidljiv, s jedne strane zbog pravopisa kojim je Palmotićevo djelo donio, a s druge zbog rječnika što ga je dometnuo uz izdanje. Pravopis mi se njegov — koliko laički mogu procijeniti — osobito u grafiji čini praktičnim i prilično dosljednim, a današnjem čitatelju ne stvara nikakve poteškoće. Što se pak tiče rječnika, mislim da je i on zaslužio procjenu stručna leksikografskog oka, i s obzirom na principe po kojima je izrađen, a i s obzirom na pitanje koliko je dobro Brlić razumijevao Palmotićev jezik. Ali, već se i prije takve procjene može kazati da ni taj posao nije bezvrijedan, i da ni tu Brlićev trud nije bio uzaludan.

A tako je i s cjelinom ovog njegova izdanja. Ako i jest nepovoljno ocijenjeno — ako je nepovoljno ocijenjeno čak i s pravom — ipak ne vjerujem da je zaslužilo potpun zaborav. Jer, ako nam ono i ne vrijedi mnogo kao samostalno djelo, vrijedi nam barem kao svjedočanstvo, i tu u najmanje dva smisla.

S jedne strane, kao svjedočanstvo povijesno, ilustrirajući kakva je atmosfera vladala među hrvatskim intelektualcima u tridesetim godinama XIX. stoljeća, o kakvom je poletu tu bila riječ, i na kakve su sve žrtve oni bili spremni da bi afirmirali nacionalnu stvar. Kao što to pokazuje i kakav im je bio ukus, i što su smatrali najprečom potrebom svojih čitatelja.

S druge strane, Brlićev rad svjedoči i o jednoj od mogućih koncepcija povijesti književnosti koje su tada bile u optjecaju. Njegovu koncepciju — prema kojoj se stari tekstovi smiju prilagođavati novim potrebama — vrijeme nije

potvrdilo; ali, dobro je znati da je ona postojala, i da se Brlić nadao da će i ona naići na pristaše i zagovornike.

A takve je informacije dobro imati onda kad se čovjek pita o smislu preporodnoga gibanja, njegova odnosa prema romantizmu, i njegove naravi uopće. Poneki od takvih podataka može nam, eto, pružiti i Brlićev rad, pa neće biti zgorega da ga — barem ponekad — uzmemo u obzir.

BILJEŠKE

¹ Ovako on kaže na str. IV svoga predgovora knjizi: »Buduchi pako da je Palmoticha ili bolje da recsem Dubrovnički pravopis, i nascin izrescenja ostalima Ilircem dosta sumracsan, i nerazumiv, nashao sam za dobro, da pravopis iliti ortografiju, a i izrescenje, obcsenijem ilirskom pravopisanju, i izrescenju blixie privedem (...)« *Izrečenje* mu je ovdje — reklo bi se — stil, ili možda sintaksa.

² Navode ovdje donosim u Brlićevoj grafiji, prije svega zbog njegove upotrebe jedinstvenoga znaka za refleks jata (y) — koji je njemu ono što je u »Danici« rogato e (ě) — s tim što ne prenosim njegov znak za oštro s (ispred suglasnika), i to iz tehničkih razloga.

³ Četveroreci su mu, dakako, katreni; želi se reći da bi čitatelju ostale »sumračne« (Brlićev termin) cijele strofe. Ovako on nastavlja: »I s tim poslom ostavivshi u jeziku Ilirce, a nedoprivshi s pravopisom do Dubrovničanah, ostao bi i od jedne i od druge strane neshtiven, i nekoristan, csemu bi mi dakle trud bio?« (str. X)

⁴ To su brojevi 16 i 17 od 18. i 25. travnja. Članak nosi naslov »Junio Palmotić«.

⁵ Oba navoda naslaze se na str. 67.

⁶ Napis nosi naslov »Drugo izdanje Palmotičeve 'Hristijade'«, i objavljen je u broju IX., Zagreb 1901.

⁷ Str. 664.

⁸ Str. 666.

⁹ Str VI. njegova predgovora.

¹⁰ Nav. prema: Djela Gjona Gjora Palmotića, dio III. SPH XIII, Zagreb 1884., str.

4.

¹¹ Str. VIII.

¹² Str. VII.

¹³ Str. IX.

¹⁴ Str. V.

¹⁵ Str. III.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Str. V.

¹⁸ Str. VI; kurziv Brlićev.

¹⁹ Str. III.

²⁰ Str. VII.

²¹ V. npr. u knjizi 30. PSHK, Vraz–Preradović, priredila Višnja Barac, Zagreb 1965.

²² Ovako Pavić: »Ovo je izdanje Ignjatije Berlić g. 1835. izdao u Budimu: Kerstovka iliti život i dyla gospodina našega Isukersta itd. Izdavalac je Palmotićeve osmerce raširio u deseterce a i drugojako je Palmotićeve i riječi i oblike 'popravljao'«. Str. X prije spomenutog izdanja iz 1884.

²³ Usp. npr. *Marko Marulić, Judita*, prijevod i komentari Marko Grčić, Zagreb 1983.

²⁴ Str. X Brlićeve predgovora.

²⁵ Str. IX; kurzivi Brlićevi.

²⁶ Gramatika mu se zove *Grammatik der Illyrischen Sprache* i tiskana je u Budimu 1833., *Uspomene na stari Brod* (I–III) objavio je Brlić u Brodu na Savi 1853., dok su njegova *Pisma sinu* (I i II) tiskana u Zagrebu 1942. i 1943. I u tim se pismima, uostalom, spominje izdanje koje nas ovdje zanima. Jer, 8. studenoga 1843. — dakle osam godina nakon što je knjiga izašla — Ignjat Alojzije piše Andriji Torkvatu u Beč, spominjući koje sve knjige šalje sinu: »Tvoj sam grčki Lexikon morao dat Ivi, njegov bo nebijaše gotov, a tebi sam njegov poslao i dodao sam 1 Kerstovku i nekoliko kalendarića, kako si želio« (I, 66). To u najmanju ruku pokazuje da je i ocu i sinu u tom času do toga izdanja još uvijek stalo. Anonimni priređivač zagrebačkog izdanja pisama u bilješci objašnjava da je Krstovka »prijevod Palmotićeve Kristijade, bolje reći preradba u 'slavonski'« (I, str. 173). Isti priređivač u predgovoru kaže i ovo: »Ovdje još spominjemo i njegov 'prevod' Palmotićeve 'Kristijade' (postoji pismo, u kom Ignjat Alojzije raspravlja, može li se njegova preradba nazvati 'prevodom')« (I, str. 10); Formulacija je tu očito preuzeta iz knjige Ivane Brlić–Mažuranić *Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi I*, Zagreb 1934.; doista, ondje se na str. 14 kaže: »Ovde spominjem samo još njegov 'prevod' Palmotićeve 'Kristijade' (postoji pismo u kom Ignjat Alojzije raspravlja, može li se njegova preradba nazvati 'prevodom')«. Do toga pisma, nažalost, nisam uspio doći.